

Paaniyuum — Lambar Kow iyo Labaatan

Dhaqdhaqaaqa ku wajahan sharciga Axadda ee dalka ammaanta badan

Jeff Pippenger

2026-03-05

Taariikhda ka bilaabmaysa aayadda lix iyo tobnaad ilaa laba iyo labaatanaad ee Daanyeel kow iyo tobnaad waxay ku bilaabataa kuna dhammaataa tusmayn Sharciga Axadda. Bilowga iyo dhammaadka xariiqdu isku mid ahaanshahoodu wuxuu muujinayaa saxeexa Masiixa, isaga oo ah Alfa iyo Oomeega. Si nebiyad ahaan ah, waxay waajibinaysaa in aayadda lix iyo tobnaad lala waafajiyo aayadda laba iyo labaatanaad. Marka tan la sameeyo, waxay taariikhda dalka ammaanta leh, sida ay u metesho xariiqda Makkabiinta, u wareejinaysaa taariikhda aayadaha toban ilaa shan iyo tobnaad.

Makabiyiinta

Kacdoonkii Makkabiyiintu waxay u taagan tahay labaatankii sannadood ee ka bilaabmay 1776 kuna dhammaaday markii Maraykanku noqday boqortooyadii lixaad ee waxsii-sheegidda Kitaabka Quduuska ah sannadkii 1798. Tani waxay aqoonsanaysaa tirada labaatankii iyo laba inay tahay taariikh si toos ah ugu xidhan wakhtiga dhammaadka ee 1798, halkaas oo aayadda afartan ee Daanyeel kow iyo toban ay ka bilaabato.

Xidhiidhka tirada labaatankii iyo laba la leedahay 1798 waa muhiim in la garto. Kacdoonkii Makkabiyiinta, isagoo tusaale u ah kacaankii Maraykanka, wuxuu waafajinayaa labada kacaan ee dalka ammaanta leh (midka sugan iyo kan ruuxiga ah) inay ahaayeen kacaano diiday siyaasad-maamulkii Seleusiyaanka iyo boqorradii Yurub, iyo weliba xukunkii kaniisadeed ee Giriigga iyo Rooma. Labada markhaati ee taariikheedba, Giriigga iyo Rooma waxay metelayeen boqorka woqooyi.

Safka reer Makkabiyiinta waxaa lagu matalay aayadda saddex iyo labaatanaad, hase yeeshee waxay matalaysaa taariikh bilaabatay 33 sano ka dib Panium-ka ku xusan aayadda shan iyo tobnaad, iyo wax yar ka badan boqol sano ka hor Pompey ee aayadda lix iyo tobnaad. Safkaasuu wuxuu ku dhammaadaa xukunkii iskutallaabta, xukun gaadhay ilaa 70 AD, in kasta oo muddadaas xukunka ah lagu aqoonsaday si fudud oo keliya iskutallaabta aayadda laba iyo labaatanaad. Si nebiyannimo ah safka Makkabiyiinta, isagoo matalaya dalka ammaanta badan laga bilaabo 1776, dabadeedna 1798 oo leh boqortooyadii Hasmonean, ka dibna boqortooyadii Herodiyiinta ilaa iskutallaabta iyo 70 AD, wuxuu ku dhammaadaa aayadda laba iyo labaatanaad, wuxuuna ku bilaabmaa laba iyo labaatankii sano laga bilaabo 1776 ilaa 1798. Laba iyo labaatankii sano ee ka bilaabma 1776 ilaa 1798 sidoo kale waxay yihiin tusmo ka tarjumaysa laba iyo labaatankii sano ee ka bilaabma 9/11 ilaa 2023, kuwaas oo lagu tusay laba iyo labaatankii maalmood ee Daanyeel tobnaad. Safka Makkabiyiintu wuxuu ku bilaabmaa kuna dhammaadaa “laba iyo labaatankii.”

Afar Taliye oo Roomaan ah

Aayadaha lix iyo tobnaad ilaa laba iyo labaatanaad waxay si toos ah u tilmaamayaan afar taliye oo Roomaan ah, waxayna ka dhigan yihiin sadar kale oo ku dhex jira aayadaha. Silsiladda Makkabiyyiinta waxaa loo waafajiyaa iyadoo lagu salaynayo mabda'a ah "ku celin oo sii ballaadhi," halka silsiladda Roomaanku si toos ah ugu matalan tahay aayadaha. Pompey wuxuu ka adkaaday labadii ugu horreeyey ee saddexdii caqabadood, iyadoo Rooma ay kor ugu kacday carshiga sidii boqortooyadii afraad ee wax sii sheegidda Kitaabka Quduuska ah dagaalkii Actium sannadkii 31 BC. Waxaa isaga ka dambeeyey Julius Caesar, Augustus Caesar, iyo Tiberias Caesar. Pompey wuxuu ahaa janan, halka saddexda astaan ee ugu dambaysa ay isku xidhan yihiin iyagoo ah boqorro.

Kan ugu dambeeya afarta taliye wuxuu ku dhintaa aayadda labataan iyo labaad, meesha Masiixa lagu qodbay, sidaas darteed waa in aynu kan ugu dambeeya afarta taliyeyaasha Rooma dib ugu celinno sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad. Marka aynu sidaas yeelno, Pompey wuxuu matali lahaa kan ugu horreeya afar calaamadood oo jidka ah, halka calaamadda afraad oo ugu dambaysaa ay la jaanqaaddo sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad. Aayadda lix iyo tobnaad waxaa matali lahaa Tiberiyas Kaysar, dagaalkii Panium ee aayadda shan iyo tobnaadna waxaa matali lahaa Augustus Kaysar, dagaalkii Raphia ee aayadda kow iyo tobnaadna wuxuu ahaan lahaa Julius Kaysar; sidaas ayaana Janaraal Pompey loogu calaamadinayaa aayadda tobnaad iyo 1989.

Tani waxay caddaynaysaa in "taariikhda qarsoon" ee aayadda afartanaad ee Daanyeel kow iyo tobnaad, oo ah taariikhda ka bilaabmaysa burburkii Midowgii Soofiyeeti sannadkii 1989 ilaa xeerka Axadda ee aayadda afartan iyo koowaad, lagu matalay saddex xariiq oo wax sii sheegid ah kuwaas oo laga helo taariikhda ay matalaan aayadaha tobnaad ilaa saddex iyo labaatanaad. Maccabiinta, taliyayaashii Roomaanka, iyo saddexdii dagaal ee quwadihii wakiillada u ahaa Rooma.

Tanu waa markii saddexaad oo aan idiin imanayo. "Markhaatiga laba ama saddex afkiisa ayaa eray kastaa ku sugnaan doonaa." 2 Korintos 13:1.

Saddex Dagaal oo Wakiillo ah

Aayadda tobnaad waxay calaamad u tahay dhammaadka Dagaalkii afraad ee Suuriya ee dhacay intii u dhaxaysay 219 ilaa 217 BC, markaas oo Antiochus III Magnus (kii Weynaa) dib isu urursaday isaga oo isu diyaarinaya dagaalkii ku xusan aayadda kow iyo tobnaad, kaas oo ahaa dagaalkii Raphia ee uu matali lahaa Julius Caesar. Aayadda tobnaad waxay aqoonsanaysaa burburkii Midowgii Soofiyeeti ee 1989 sida loogu matalay aayadda afartanaad, waxaana taariikhdaas la jaanqaadaya Pompey. Aayadda lix iyo tobnaad waxay matalaysaa qabsashadii dhulka ammaanta leh ee Yahuudah, taas oo astaan u ah sharciga Axadda ee Maraykanka, hase ahaatee Pompey wuxuu kaloo la jaanqaadaa 1989, oo 1989 Rooma casriga ahi waxay ka adkaatay caqabadeedii ugu horraysay, laakiin iyadoo sidaas samaynaysa, waxay isla mar ahaantaana ruux ahaan u qabsatay Maraykanka Protestanka ah markii ay Ronald Reagan ku sasabtay inuu sameeyo isbahaysi qarsoodi ah oo la leh dhulka ammaanta leh. Isbahaysi uu boqor la galo dhillada Rooma, wuxuu ka dhigan yahay sino ruuxi ah.

1989 waxay ahayd xilligii dhilladii Rooma ay bilowday inay ka soo baxdo toddobaatankeedii sannadood si ay sinaysi ula gasho boqorrada dunida oo dhan. Boqorkii ugu horreeyeyna waa Maraykanka sannadkii 1989, waayo Maraykankana waxa kale oo uu u taagan yahay Axaab, kii guursaday Yesebeel, taas oo ah dhilladii Turos ee Ishacyaah cutubka saddex iyo labaatanaad.

Oo waxay noqon doontaa maalintaas in Turos la illoobi doono toddobaatan sannadood, sida maalmaha hal boqor; marka toddobaatankaas sannadood dhammaadaan dabadeedna Turos waxay u gabyi doontaa sida dhillo. Kataarad qaado, magaalada dhex mushaax, taada dhillada ah ee la illoobay; laxan macaan samee, gabayo badan ku hees, si laguugu xusuusto. Oo waxay noqon doontaa markii toddobaatan sannadood dhammaadaan dabadeed, in Rabbigu booqan doono Turos, oo iyadu waxay ku noqon doontaa mushahaarteedii, oo waxay la sinaysan doontaa boqortooyooyinka dunida oo dhan ee ku yaal dhulka dushiisa. Ishacyaah 23:15–17.

Dhilladii waxaa la illoobay “wakhtiga dhammaadka” sannadkii 1798 markii ay heshay dhaawaceedii dhimashada lahaa, sida lagu muujiyey aayadda afartanaad ee Daanyeel kow iyo toban. “Wakhtiga dhammaadka” sannadkii 1989 waxay billowdaa muddada bogsiinta dhaawaceedii dhimashada lahaa iyada oo sino la gashay boqortooyada noqon doonta tii ugu horraysay ee dhaqangelisa calaamadda amarkeeda. Boqortooyadaas waxaa matalayey Axaab, iyo Faransiiska, kaas oo baadarinimada carshiga dhulka saaray sannadkii 538 oo ahaa boqortooyadii hormuudka u ahayd taageeridda koritaanka awoodda baadarinimada. Sababtaas aawadeed, waxaa loogu yeedhaa “curadka kaniisadda Katooliga,” iyo sidoo kale “gabadha curadda ah ee kaniisadda Katooliga.” Faransiiska iyo Axaab labaduba waxay markhaati ka yihiin doorka Maraykanka laga bilaabo 1989 ilaa sharciga Axadda.

Ishacyaah saddex iyo labaatanaad, dhilladii Turos, oo iyaduna ah dhilladii Muujintii toddoba iyo tobnaad, oo fooddeeda ku qoran yahay Baabuloonkii Weynaa. Waxaa la “illoway” taariikhda Maraykanka, oo ka bilaabmaysa 1798, markaas oo baabtiisku joojiyey inuu noqdo boqortooyadii shanaad ee waxsii sheegidda Kitaabka Quduuska ah, bahalkii badda ee Muujintii saddex iyo tobnaad. Markaas ayuu Maraykanku bilaabay doorkiisii ahaa boqortooyadii lixaad ee waxsii sheegidda Kitaabka Quduuska ah isagoo ah bahalkii dhulka ee Muujintii saddex iyo tobnaad. Ugu dambayntii Maraykanku wuxuu noqdaa boqorka ugu horreeya ee tobanka boqor ee Muujintii toddoba iyo tobnaad. Taariikhda astaan ahaan u taagan muddo “toddobaatan sannadood” ah, oo ah “maalmaha hal boqor,” waxay matalaysaa toddobaatankii sannadood ee Baabuloon u talinaysay sidii boqortooyadii koowaad ee waxsii sheegidda Kitaabka Quduuska ah. Tani waxay astaan u tahay taariikhda Maraykanka laga bilaabo 1798 ilaa sharciga Axadda, halkaas oo khadka dibadda ee taariikhda Maraykanka uu matalo geeska Jamhuuriga, khadka gudahana uu matalo geeska Protestant-ka. Labadaas gees, iyagoo matalaya qalbiga Dastuurka ee dhigaya kala-soocidda dawladnimo iyo kaniisadnimo, ayaa ah mawduuca mustaqbalka Maraykanka.

Toddobaatan sannadood ayaa loo calaamadeeyey dhilladii Turos in la illoobo; dabadeedna, laga bilaabo wakhtiga dhammaadka ee 1989 ilaa sharciga Axadda, waxay bilowdaa inay heesto. Waxay ku billowday isbahaysi qarsoon iyadoo qabsatay diinta Protestanka Ameerika, oo ay dumisay qaab-dhismeedkii siyaasadeed ee boqorkii koonfureed burburkii Midowgii Soofiyeet awgiis. Muddada toddobaatanka sannadood ah oo ku dhammaanaysa taariikh uu Antiochus Weyn taagan

yahay bartamaha muddo toddoba iyo toban sannadood ah oo loo kala qaybiyey toban iyo toddoba, kuwaas oo marka la isku dhufto noqonaya “toddobaatan.” Bilowgii laba boqol iyo kontonka sannadood ee dibadda ahaa ee ku dhammaaday inta u dhexaysa Raphia iyo Panium, wax sii sheegidda wakhtiga ee gudaha ah ee laba kun iyo saddex boqol oo sannadood ayaa bilaabmata iyadoo “toddobaatan” toddobaad lagu go’amiyey dadka Daanyeel. Dhammaadka toddobaatankaas toddobaad, sannadkii 34 AD Israa’iiltii qadiimiga ahayd weligeedba waa laga furay Ilaah sidii dadkiisii axdiga ee la doortay, Ilaahna markaas wuxuu guur la galay aroosaddiisii Masiixiga ahayd, wuxuuna markaas gaadhsiiinayey Gariigta.

207 BC Antiokhus wuxuu taagan yahay bartamaha “toddobaatanka,” isagoo tilmaamaya dhammaadka heerkaa qaran ee boqortooyadiisa loo roonaa, sida “dhulka ammaanta leh” ee uu Isagu doortay inuu ka dhex kiciyo Israa’iil casriga ah. Dhammaadka Maraykanka isagoo ah boqortooyadii lixaad marka la gaaro sharciga Axadda waa dhammaadka “toddobaatanka sannadood” ee Ishacyaah. Xariiqda laba boqol iyo kontonka sano ee Antiokhus waxay tilmaamaysaa dhammaadka tijaabada ee geeska Jamhuuriga ee Maraykanka, wax yar ka hor sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad. Labada kun iyo saddexda boqol ee sannadood ee dhammaaday markii xukunku bilaabmay Oktoobar 22, 1844, waxay astaan u yihiin goorta xukunku ku dhammaado sharciga Axadda. Labada kun iyo saddexda boqol ee sannadood waxay ku bilaabmaan toddobaatan toddobaad oo tilmaamaya dhammaadka Israa’iilkii dhabta ahaa isagoo ah dadkii Ilaah doortay. Dhammaadka muddada guud ee laba kun iyo saddexda boqol ee sannadood wuxuu ku soo gebogeboobaa dhaqdhaqaaqa Protestant-ka oo dhammaanaya, halka dhaqdhaqaaqa imaatinka uu sii socdo ilaa sharciga Axadda. Marka albaabkii xidhnaa ee 1844 la soo celiyo, albaabbadu waxay ku xidhmi doonaan geeska Jamhuuriga, geeska Protestant-ka, iyo bahalka dawladdnimada.

In Antiyokhus uu u dhex istaago muddada tobanka iyo toddobada waa inuu istaago dhammaadka wakhtigii tijaabadiisa; wakhtiga tijaabadu wuxuu u xirmayaa dawladda Maraykanka, taas oo ah bahalka dhulka, marka la gaadho sharciga Axadda, hase yeeshee wakhtiga tijaabada ee geeska Jamhuuriga wuxuu xirmaa ka hor sharciga Axadda.

Ciise ayaa ku yidhi, Kuma odhanayo, Ilaa toddoba jeer; laakiin, Ilaa toddobaatan goor toddoba. Matayos 18:22.

Weedhaah “toddobaatan jeer toddoba,” waa meesha keliya ee Kitaabka Quduuska ah ee tirooyin lagu muujiyey qaabkan isku-dhufashada ah. “Toddobaatan jeer toddoba” waa afartii boqol iyo sagaashankii sannadood ee loo “qoondeeyey” dadka Daanyeel. Waa toddobaatankii toddobaad ee bilaabaya laba kun iyo saddexda boqol, oo dhammaadka laba boqol iyo kontonkii sannadood laga bilaabo isla barta bilowga, Antiokhus wuxuu yimaadaa bartamaha tobanka iyo toddobada. Antiokhuskii Weynaa halkaas ayuu istaagtiisa ka qaataa falalkii ugu dambeeyey ee qisadiisa ku jira riwaayadda quduuska ah ee muranka weyn.

Albaabka xiran ee 1844 waxay ka dhigan tahay albaabka xiran ee sharciga Axadda, oo ka hor sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad waxaa bilaabma muddo toddoba sannadood ah iyadoo Antiochus calaamadaynayo dhammaadka boqortooyadiisa, dabadeedna boqortooyadiisu waxay ku

dhammaataa gunaanadka toddobadaas sannadood. Muddada toddobada sannadood ahi waxay ka dhigan tahay wakhtiga imtixaanka ee sanamka bahalka, muddadaasina waxay ka bilaabmaysaa sharcigii ugu horreeyey ee Axadda ee 321. Ka hor sharcigii ugu horreeyey ee Axadda, kaas oo astaan u ah sharciga ugu dambeeya ee Axadda, waxaa jira muddo toban sannadood ah oo ku bilaabmaysa amar. “Amarka” 313 ayaa imtixaanka ay tobanka sannadood metelayaan ka bilaabmaa, dabadeed Antiochus wuxuu meelmariyaa sharcigii ugu horreeyey ee Axadda, waxaana dhammaada waqtigii nimcada ee geeska Jamhuuriga. Dhammaadka toddobada sannadood waxaa yimaada Panium iyo sharciga Axadda, iyadoo dhalinaya kala qaybsanaanta bari iyo galbeed sannadkii 330.

Boombey

Aayadda lix iyo tobnaad Bompay wuxuu qabsaday dalkii ammaanta badnaa; laakiin muddadii labada sannadood ahayd ee ka bilaabmaysay 65 ilaa 63 BC, Bompay, isaga oo rumoobiyeey Daanyeel siddeed iyo aayadda sagaalaad, wuxuu dhab ahaan qabsaday “bariga” iyo “dalkii [ammaanta badnaa],” taas oo astaan u ah laba-laabkii qabsasho ee ku xusan aayadda afartanaad iyo 1989.

Caqabadda saddexaad ee hortaagnaan lahayd Roomaankii jaahiliga ahaa waxa fulin lahaa Augustus Caesar, kaas oo lagu xuso inuu sameeyey Triumvirate-kii ugu horreeyey ee rasmi ah ee Roomaan, taas oo ka dhigan midowgii ugu horreeyey ee saddex-geesood ah oo rasmi ah ee ka dhaca Rooma. Waa calaamadda saddexaad ee hoggaamiyeyaasha Roomaanka meesha si rasmi ah loogu calaamadeeyey midowga saddex-geesoodka ah taariikhda Roomaanka. Waa sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad halkaas oo lagu dhiso midowga saddex-geesoodka ah ee masduulaagga, bahalka, iyo nebiga beenta ah, dabadeedna shimbirtii xumaanta ayaa mar kale lagu celiyaa meesheedii Shiinar, sida Sekaryaah ku sheegay.

Augustus Caesar wuxuu sameeyey Triumvirate-kii ugu horreeyey ee rasmi ah ee Roomaanka, hase yeeshee taariikhyahannadu waxay ugu yeedhaan Triumvirate-ka Labaad, waayo Julius Caesar isaguna wuxuu sameeyey Triumvirate, laakiin kaasi ma ahayn Triumvirate rasmi ah oo ka tirsan dawladda Roomaanka. Xidhiidhka Julius iyo Augustus Caesar, iyadoo calaamado u ah midowga saddex-geesoodka ah ee masduulaagga, bahalka, iyo nebiga beenta ah ee sharciga Axadda ee dhowaan imanaya, waxaa lagu muujiyey Julius bilowga dhaqdhaqaaqa lagu dhaqan-gelinayo sharciyada Axadda, iyo Augustus dhammaadka. Xidhiidhkan nebiyadeed waxaa kaloo matalaya go’doomintii Cestius ee sannadkii 67, taas oo dabadeed ay xigtay go’doomintii Titus. Julius waa Cestius, Augustusna waa Titus. Julius iyo Augustus waxay metelaan midowga saddex-geesoodka ah, Cestius iyo Titusna waxay metelaan go’doomin.

Muddada dhaqdhaqaaqa sharciyada Axadda uu si nebiyad ahaan ah uga bilaabmayo 313, waa xeerkii Milan. Dabadeedna 321, oo ah bartamaha muddada toddoba iyo tobanka sannadood, waxaa yimaadda sharcigii ugu horreeyey ee Axadda. Tallaabadii saddexaad ee kala-qaybsanaanta boqortooyada ee bari iyo galbeed, oo matalaysa kala-qaybsanaanta Maraykanka ee u dhexeeya kuwa hela iyo kuwa aan helin calaamadda bahalka ama shaabadda Ilaah, waxay ahayd 330. Waxaa jira taxane sharciyo Axadeed ah oo horseeda sharci Axadeed, 321-na waxay matalaysaa sharcigii

ugu horreeyey ee Axadda, kaas oo horseedaya sharcigii ugu dambeeyey ee Axadda ee 330.

Si ka duwan labada boqol iyo kontonkii sannadood ee Antiochus, labada boqol iyo kontonkii sannadood ee Nero waxay tilmaamayaan muddo siddeed sannadood ah, barta dhexe ee sharcigii Axadda ee ugu horreeyey, dabadeedna sagaal sannadood. Xarriiq dusheed xarriiq, Antiochus iyo Nero waxay tilmaamayaan laba xilli oo ay matalaan saddex calaamadood oo taariikheed. Labada xarriiqba, calaamadaha hore iyo kuwa dambe waa isku mid: amar bilowgii ka soo baxay oo lagu calaamadeeyey guur ku dhammaaday furriin, iyo dagaal u dhexeeya boqorka woqooyi iyo boqorka koonfureed bilowga iyo dhammaadka. Sharcigii Axadda ee ugu horreeyey ee 321, ee dhexda ku yaal, waa inuu ahaadaa meesha Antiochus taagan yahay. Wuxuu taagan yahay gunaanadka hab tijaabo ah oo ay matalaan toban sannadood, habkaas tijaabaduna wuxuu muujinayaa Antiochus inuu yahay kii siddeedaad ee toddobada ka yimid, sida uu u sameeyo suuradda bahalka oo ah kii siddeedaad ee toddobada ka yimid. Isla waqtigaasna boqol iyo afartan iyo afarta kun waxay maraan hab tijaabo ah oo ay kaga beddelmaan kaniisaddii toddobaad ee La'odikiya una beddelmaan kaniisadda siddeedaad iyo tan Filadelfiya.

Markii ugu horraysay ee la soo saaro sharciga Axadda, samaynta sanamka ayaa bilaabmata, waxayna ku dhammaataa sharciga Axadda ee Muujintii cutubka saddex iyo tobnaad, aayadda kow iyo tobnaad, aayad taas oo isbarbar dhigaysa bilowgii Maraykanka isagoo wan ah iyo dhammaadkiisa isagoo masduulaag ah. Saddex iyo toban waa astaanta fallaagowga, waxaana astaanta fallaagowga ee macnaha guud ee aayadda kow iyo tobnaad, iyo Maraykanka oo u hadlaya sida masduulaag, ay tahay calaamadda bahalka; halka astaanta kuwa leh shaabadda Ilaah ay tahay tirada kow iyo toban. Muujintii 13:11 waxay tilmaamaysaa kala soocidda kuwa qaata calaamadda bahalka ama shaabadda Ilaah xilliga sharciga Axadda, marka Maraykanku u hadlo sida masduulaag.

Wakhtiga imtixaanka ee sawirka bahalku leeyahay calaamado gaar ah oo tilmaama imaatinkiisa, isla mar ahaantaana muujinaya dhammaadkiisa. Laga bilaabo Nuux ilaa iidda buunanka, Ilaah marnaba isma beddelo; mar walba wuxuu horay u sii sheegaa wakhti imtixaan ka hor imaatinkiisa. Ogeysiisyadiisu waxay ku qoran yihiin eraygiisa nebiyadeed. Inta badan Adventist-yada (sida aan qiyaasayo) ma oga in laba go'doomin ay jireen burburintii Yerusaaalem, ama in maalintii burburka ugu dambeeya ay ahayd isla maalintii sannadka ee Nebukhadnesar uu Yerusaaalem iyo macbudkaba markii ugu horraysay—wakhtigii alfa—burburiyey. Waxa kale oo laga yaabaa inaysan ka warqabin in go'doominnadu ay ka bilaabmeen iidooyin quduus ah oo ay ku dhammaadeen iid quduus ah, ama in muddada go'doomintu ay ahayd saddex sano iyo badh. Haddii aanay xaqiiqooyinkaas aqoon, markaas waxay u muuqataa wax aan badnayn inay arki doonaan in Julius Caesar uu calaamadinayo bilowga wakhtiga imtixaanka ee sawirka bahalka, isagoo ku jira matalaaddiisa ugu qumman. “Matalaadda ugu qumman,” waxaan uga jeedaa dhammaystirkiisa ugu dambeeya.

Isla muddadaas ayaa laga metelay 1888 ilaa sharciga Axadda, dabadeedna mar kale laga bilaabo 9/11 ilaa sharciga Axadda, hase yeeshee dhammaystirka kaamilka ah ee muddada nebiyadeed ee taagidda sawirka bahalka, sida uu u metelayo Constantine the Great muddadii 313 ilaa 330, wuxuu ka bilaabmaa xilligii madaxweyneynimada madaxweynihii siddeedaad tan iyo wakhtigii

dhammaadka ee 1989.

Laga bilaabo sharciga Axadda ee ugu horreeya, muddada imtixaanka ee ku saabsan Sabtida iyo Axadda waxay ku furmaysaa wakhti uu matalayo toddobada sannadood ee Antiochus. Toddobada sannadood ee xariiqda Antiochus marka lagu dhufto sagaalka sannadood ee xariiqda Nero waxay la egyihiin lixdan iyo saddex, oo sannadkii 63 BC Pompey wuxuu qabsaday dalkii quruxda badnaa, taasoo ahayd dhammaystirka aayadda lix iyo tobnaad ee Daanyeel kow iyo toban. Waqtiga sharciga Axadda, sagaal boqor ayaa qiran doona in Maraykanku yahay boqorka hormuudka ah ee tobanka boqor ee oggolaanaya inay boqortooyadooda siiyaan dhilladii Turos, taas oo markaas dhillaysi la geli doonta boqorrada dunida oo dhan.

Iyadoo la waafajinayo qaab-dhismeedka nebiyadeed ee masaalka tobanka bikradood, guurka bahalka iyo nebiga beenta ah waxaa la fuliyey 1989, laakiinse sharciga Axadda ayaa guurka lagu dhammaystiraa. Taariikhdaas jajibkeeda fractal-ka ahi waa muddada xukunka kuwa nool oo bilaabatay 2001, 9/11. Laga bilaabo bartaas ilaa sharciga Axadda—wakhtiga imtixaanka sanamka bahalka, kaas oo sidoo kale ah wakhtiga shaabadaynta boqol iyo afartan iyo afar kun—xukun baa lagu fuliyaa dadka axdiga Ilaah, iyo dhulka ay degganaayeen iyada oo la dhammaystirayo waxsii sheegidda axdiga Ibraahim. Muddadaas waxaa la xukumaa kaniisadda La’odikiya ee Seventh-day Adventist, dabadeedna waxaa la xukumaa kuwa qirta inay bikrado yihiin. Sidaas awgeed, geeska Protestant-ka ah ayaa la xukumaa, waxaana la xukumaa muddada markii hore xisbiga Dimuqraadiga ee geeska Jamhuuriga la xukumayey ilaa 2024, markaas oo xukunka Jamhuuriyiinta geeska jamhuuriga ahi uu hadda socdo. Dawladda dastuuriga ahi waa bahalka sida labada gees, waxaana la xukumaa sharciga Axadda.

Laga soo bilaabo 1989 ilaa sharciga Axadda, waxa lagu metelay qaab fractal ah oo ka bilaabma 9/11 ilaa sharciga Axadda; hase yeeshee dhammaystirka qumman ee taagidda sanamka bahalka waxa uu ku jiraa madaxweynihii siddeedaad ee ka tirsan toddobada. Toddoba iyo tobanka sannadood ee Nero waa fractal ka tarjumaya taariikhda 9/11 ilaa sharciga Axadda. Toddoba iyo tobanka sannadood ee Antiochusna waa sidaas oo kale. Guurka Reagan iyo isbahaysiga qarsoon waxa uu ku dhammaadaa isbahaysi furan muddada madaxweynihii siddeedaad. Kan ugu horreeyey guurarka alfa iyo oomega waxa lagu astaysay Xeerka Patriot Act sannadkii 2001, markii sharcigii Ingiriiska loo beddelay sharci Roomaan ah. Guurka xeerka Milan waxa uu calaamadeeyaa bilowga dhammaystirka qumman ee taagidda sanamka bahalka. Qaab-dhismeedkiisu waxa uu ku salaysan yahay qaab-dhismeedka guurka tobanka bikradood, waxana uu metelaa guurka been-abuurka ah ee dhaca inta lagu jiro guurka runta ah.

Waqtiga imtixaanka sawirka bahalku wuxuu matalaa “imtixaanka” ay tahay inaynu ka gudubno ka hor intaan “la inagu shaabadayn.” Guriga Ilaah ayaa marka hore la xukumaa, dabadeedna marka sharciga Axadda yimaado, kuwa ka baxsan guriga Ilaah ayaa la xukumaa. Xilliga xukunka ugu dambeeya ee ka bilaabmaya guriga Ilaah, dabadeedna dadka faraha badan, wuxuu ku bilaabmaa sharciga ugu horreeya ee Axadda. Waxaa jiri doona sharci Axaddeed oo ugu horreeya gudaha Maraykanka kaas oo calaamadin doona bilowga dhammaystirka qumman ee ugu dambeeya ee muddada imtixaanka sawirka bahalka, taas oo markaas dabadeed ku dhammaan doonta sharciga Axadda ee dhammaystira Muujintii 13:11. Sharcigaas Axaddeed waa sharciga Axaddeed ee ugu

dambeeya ee dalka sharafta leh. Sharciga Axaddeed ee ugu dambeeya ee dalka sharafta leh waa sharciga Axaddeed ee ugu horreeya ee dunida, isagoo calaamadinaya waqtiga imtixaanka sawirka bahalka ee dunida. Waqtiga imtixaanka dunidu wuxuu ka bilaabmaa sharciga Axadda ee Maraykanka ku yaal ee ku xusan aayadda kow iyo tobnaad ee cutubka saddex iyo tobnaad. Marka Maraykanku “u hadlo” sida masduulaag sharciga Axaddeed ee dhowaan iman doona, aayadaha laba iyo tobnaad iyo kuwa ka dambeeya ee cutubkaasi waxay matalaan waqtiga imtixaanka sawirka bahalka ee dunida.

Sababtan aawadeed, waa muhiim in la arko waxsii sheegidda laba boqol iyo kontonka sannadood ee Nero, taas oo ku dhammaanaysa toddoba iyo tobanka sannadood ee ka bilaabma amarkii boqortooyada ee 313, oo ay ku xigto sharcigii ugu horreeyey ee Axadda ee 321, dabadeedna kala qaybsanaantii bari iyo galbeed ee 330. Saddexda tallaabo ee xariiqda Nero waxay ku saabsan yihiin cadaadis, Nero isagoo ah astaan cadaadis, halka muddada 250-ka sannadood ay matalayso kiniisadda Smyrna oo ku dhammaatay 313 markii kiniisaddii tanaasulka timid. Tallaabada saddexaad waxay calaamadisaa dhammaadka boqortooyo, sidaas darteed marka lagu dabaqo Maraykanka waxay matalaysaa sharciga Axadda iyo gudubka boqortooyada lixaad una gudubta boqortooyooyinka toddobaad iyo siddeedaad. Marka dunida lagu dabaqo, calaamadda saddexaad ee jidka waa xidhitaanka wakhtiga imtixaanka aadanaha, taas oo loo sii asteeyey xidhitaankii wakhtiga imtixaanka ee Maraykanka bilowgii muddada tijaabada dunida ee sawirka bahalka.

Taas aawadeed Augustus Caesar, oo ah kii saddexaad ee afarta taliye ee Roomaanka ah ee horseeda sharciga Axadda, laguna matalay iskutallaabta, sida lagu sheegay aayadda laba iyo labaatanaad, wuxuu matali karaa iskutallaabta, in kastoo uu ku xigi doono Tiberias, kaas oo isaguna matalo iskutallaabta. Wakhtiga imtixaanka ee sawirka bahalka waa imtixaan laba-jibbaaran oo marka hore tijaabiya dhulka dabadeedna badda. Dhulku waa Maraykanka, badduna waa dunida.

Tijaabada sawirka bahalka waxay soo saartaa laba-laabid calaamado ah; halka alfa-da muddada labaad ay sidoo kale tahay omega-da muddada koowaad. 321 wuxuu ahaa sharcigii Axadda ee ugu horreeyey ee taariikhda waxsii-sheegidda, oo toddoba iyo tobankii sannadood ee lagu aqoonsanayo wakhtiga tijaabada sawirka bahalka, 321 waa sharcigii Axadda ee ugu horreeyey ee ka dhaca Maraykanka kaas oo horseeda sharciga Axadda ee omega-da ah ee wakhtiga tijaabada sawirka bahalka ee dalka ammaanta leh. Hase ahaatee 321 sidoo kale waa sharcigii Axadda ee ugu horreeyey ee dunida oo dhan, sidaas darteed sannadka 321 wuxuu calaamadeeyaa bartamaha labadaba bilowga iyo dhammaadka wakhtiga tijaabada sawirka bahalka. 313 waa bilowga, bilowguna waa amar, kaas oo tusaale u ah sharciga Axadda. Toddoba iyo tobankii sannadood ee Nero waxay aqoonsanayaan muddo ay sharciyada Axaddu sii kordhayaan ilaa laga gaadho xidhitaanka fursadda imtixaanka aadanaha.

Amarku wuxuu astaan u yahay sharcigii Axadda ee ugu horreeyey oo horseeda xidhitaanka wakhtiga imtixaanka. Pompey wuxuu Yahuudah qabsaday aayadda lix iyo tobnaad, isagoo astaan u ah sharciga Axadda, Julius Caesarna wuxuu sameeyey Triumvirate-kii ugu horreeyey, in kastoo uu ahaa midow saddex-geesood ah oo aan rasmi ahayn, haddana taariikh-yahannadu weli waxay u calaamadiyaan kii ugu horreeyey. Sida Julius Caesar u astaan yahay midowga saddex-geesoodka

ah ee sharciga Axadda, ayuu Augustus Caesar u astaan yahay Triumvirate-kiisii rasmiga ahaa oo uu daba socday Tiberias iskutallaabta. Afartaas taliye ee Roomaanka ah dhammaantood waxay astaan u yihiin sharciga Axadda, sida ay sidoo kale u astaan yihiin saddexda tallaabo ee toddoba iyo tobanka sannadood ee Nero.

Pompey wuxuu la jaanqaadayaa 1989; Julius wuxuu la jaanqaadayaa aayadda kow iyo tobnaad; Augustus wuxuu la jaanqaadayaa aayadda shan iyo tobnaad, Tiberias-na wuxuu la jaanqaadayaa aayadda lix iyo tobnaad. Sheekada Julius ee ku jirta aayadaha waxaa ka mid ah duullaankiisii Masar iyo Cleopatra. Taariikhdu waxay ku soo noqnoqotaa Marc Antony. Marc Antony wuxuu ahaa jeneraalkii ugu weynaa ee Julius Caesar xilligii Julius la dilay afar iyo labaatan mindiyood la'eg labaatan iyo saddex dhaawac oo mudis ah. Labaatan iyo saddexu waxay ka dhigan tahay sharciga Axadda, dhimashadii Julius ee ku timid 23 dhaawacna waa boqortooyo ku dhammaanaysa sharciga Axadda. Marc Antony, Augustus Caesar, iyo Marcus Lepidas ayaa dabadeed sameeyey Triumvirate-kii ugu horreeyey ee rasmi ah si ay uga aar-gutaan dhimashadiisa. Mid ka mid ah awoodahaas saddex-geesoodka ah, Marc Antony, wuxuu ku celin lahaa kulankii Julius la yeeshay Masar iyo Cleopatra.

Hadday Julius ama Marc Antony, labaduba waxay astaan u yihiin Rooma, halka Cleopatra ay astaan u ahayd Masar iyo Giriigga. Waxay matalaysay xukunkii Giriigga ee Masar, iyaduna iyo kuwuba waxay ahaayeen astaamo masduulaagga, halka Julius iyo Marc Antony ay yihiin astaamo bahalka. Maaddaama ay ahayd haweeneydii xiriirka ku jirtay, Cleopatra waxay ahayd kaniisadda, taas oo Julius iyo Marc Antony ka dhigaysa dawladda. Cleopatra waxay matalaysaa haweeney laba jeer laga kala fogeeyey boqorradeedii Roomaanka ahaa ee ay jeclayd; marka hore 1798, dabadeedna xidhitaanka wakhtiga nimcada marka ay dhammaadkeeda timaaddo iyadoo aan cidina caawinayn. Burburkeeda ugu dambeeya wuxuu ka dhacayaa dagaalkii Actium sannadkii 31 BC. Guulaystihii dagaalkii Actium wuxuu ahaa Augustus Caesar, sidaas darteedna waxaan aragnaa in Pompey ku dhintay Masar, Juliusna uu Cleopatra kula kulmay Masar, taas oo lagu labanlaabay taariikhda Marc Antony, dabadeedna Augustus Caesar ayaa xiriirkaas ku soo afjaray Actium. Actium wuxuu tilmaamayaa sharciga Axadda, waayo dagaalkii Actium ayay ahayd markii caqabaddii saddexaad ee Rooma laga qaaday, Roomaankii boqortooyada ee jaahilka ahaana wuxuu bilaabay inuu xukumo saddex boqol iyo lixdan sannadood, taas oo ah dhammaystirka Daanyeel 11:24.

Pompey wuxuu qaaday labadii caqabaddood ee hore, Augustosna tii saddexaad.

Oo midkoodna waxaa ka soo baxay gees yar oo aad iyo aad u weynaatay, xagga koonfureed, iyo xagga bari, iyo xagga dalka quruxda badan. Daanyeel 8:9.

Pompey waa 1989, waana calaamaddii ugu horraysay ee saddex awoodood oo siyaasadeed oo ay tahay in Rooma casriga ahi ka adkaato iyadoo boogteedii dhimashada lahayd la bogsiiinayo. Midowgii Soofiyeeti, oo ay ku xigaan Maraykanka iyo weliba Qaramada Midoobay ee ku xusan aayadda afartan iyo kow ee Daanyeel kow iyo toban. Dagaalka awoodda baadariga ahi waa mid siyaasadeed iyo mid diineedba, waxaana si nebiyad ahaan ah awoodda diineed ee Maraykanka loo qabsaday markii la hirgeliyey isbahaysigii qarsoodiga ahaa ee Reagan iyo baadarigii John Paul II.

Bartilmaameedka baadarinimadu waxa uu ka kooban yahay saddex caqabadood oo siyaasadeed iyo saddex awoodood oo diineed. Sannadkii 1989 mid ka mid ah saddexdii awoodood ee siyaasadeed waa la xaaqay, Protestantism-ka, oo ah erey dhab ahaan macnihiisu yahay in laga soo horjeesto Rooma, isna waxa uu sidoo kale ku xaaqmay madaxweynihii Maraykanka isla taariikhdaas. Saddexda awoodood ee siyaasadeed waa Midowgii Soofiyeeti, Maraykanka, iyo Qaramada Midoobay; bartilmaameedyada diineedna waa Protestantism-ka, iyo weliba diimaha kala duwan ee masduulaagga, kuwaas oo dhammaantood loo tixgeliyo ruuxaanayad. Saddexda diin ee dunida u hoggaaminaya Armageddoon waa Protestantism-ka riddaysan, Katooligga, iyo ruuxaanayadda; waxaana halganka gudaha ee awoodda baadariga ee u dhexeeya fikirka muxaafidka ah iyo kan xorta ah ee kaniisaddooda gudaheeda, iyo weliba kala-qaybsanaanta Katooligga ortodokska ahi ay yihiin caqabad diineed, labada caqabadood ee kale ee diineed ee ay tahay Katooliggu inuu ka adkaadana waa Protestantism-ka riddaysan iyo ruuxaanayadda. Protestantism-ka waa la xaaqay 1989.

Haddii halgannada gudaha ee Kaatooligga, sida ay uga muuqdaan waxsii sheegyada kala duwan ee Kaatooligga ee ka soo farcamay farriimihii Faadima, laga sooco dadaalladeeda ay ku doonayso inay kaga adkaato quwadaha diimeed ee ka baxsan diinteeda, markaas guusheeda alfa ee ka dhanka ah Protestantism-ka waxay ahayd isbahaysigii qarsoodiga ahaa ee Reagan, guusheeda omegana waxay ahayd isbahaysigii furan ee 2025. Halgannadeeda ay la leedahay kaniisadaha ortodokska ahna sidoo kale waxaa loo sawiray iyada oo ka bilaabanaysa guul bilow ah sannadkii 1989 ilaa guushii ugu dambaysay ee Panium.

Pompey wuxuu la jaanqaadayaa 1989, labadiisii guulood ee uu ka gaaray “bariga iyo dalka quruxda badan,” sida uu Daani’eel ugu aqoonsanayo cutubka siddeedaad iyo aayadda sagaalaad, waxay u taagan yihiin guusha ruuxiga ah iyo tan siyaasadeed ee baabtiisnimada Roomaanka kaga adkaatay Midowgii Soofiyeeti ee hore, iyo guusha ruuxiga ah ee la socota ee ay ka gaadhay dalka ammaanta badan ee Protestantism-ka qirashada ah. Julius Caesar wuxuu ku khasaarayaa Raphia, sidii Antiochus III u khasaaray, iyo sida Zelenskyy uu u khasaarayo. Julius waa mowduuca aayadaha toddoba iyo tobnaad ilaa sagaal iyo tobnaad, dabadeedna Augustus Caesar ayaa istaaga isagoo ah kii cashuuraha kiciya. Tiberias Caesar wuxuu xukumayaa wakhtiga iskutallaabta, sidaas darteed Tiberias waa xeerka Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad.

Tani waxay Augustus la waafajinaysaa Panium ee aayadda shan iyo tobnaad, halka dagaalkii Raphia ee aayadda kow iyo tobnaadna uu la waafajinayo Julius. Dagaalka Panium waa dagaalkii saddexaad ee dunida oo bilaabma wax yar ka hor sharciga Axadda ee aayadda lix iyo tobnaad, balse dabadeed isu beddela dagaalkii Actium. Panium wuxuu ahaa dagaalkii dhulka (Maraykanka), Actium-na wuxuu ahaa dagaalkii badda (dunida). Augustus waxaa Panium ku metela safka afarta taliye ee Roomaanka, isaga qudhiisuna wuxuu ahaa hoggaamiyihii dhabta ahaa ee Actium. Panium, Antiochus wuxuu la tacaalay Masar, oo xulufo la ahayd Rooma, halka Actium-na Augustus uu la tacaalay Masar (Cleopatra) oo xulufo la ahayd Rooma (Marc Antony). Tani waxay ka dhigan tahay in Pompey uu matalayo aayadda afartan ilaa 1989, Tiberias-na uu matalayo sharciga Axadda ee aayadda afartan iyo kow. Julius Caesar wuxuu yimid 2014 markii uu bilaabmay dagaalkii Ukraine, sida lagu sii tusaaleeyey dagaalkii Raphia ee 217 BC.

Tani waxay muujinaysaa in aayadaha toddoba iyo tobnaad ilaa laba iyo labaatanaad ay ka bilaabmaan 1989 oo ay ku dhammaadaan sharciga Axadda, sidaas darteedna ay yihiin taariikhda la jaanqaadaysa “taariikhda qarsoon” ee aayadda afartan. Xarriiqda nebiyadeed ee Maccabees-ku sidoo kale waxay la jaanqaadaysaa isla “taariikhda qarsoon” eeas. Xarriiqda taliyayaasha Roomaanku waxay tilmaamaysaa Rooma casriga ah, bahalkii Muujintii lix iyo tobnaad, halka xarriiqda Maccabee-gu ay sharraxayso dalka ammaanta leh, nebiga beenta ah ee Muujintii lix iyo tobnaad. Xarriiqda saddexda dagaal waxay tilmaamaysaa guusha laga gaaray boqorka koonfureed, masduulaagii Muujintii lix iyo tobnaad.

Saddexdaas sadar waxay matalaan saddexda quwadood ee dunida ku hoggaamiya Armageddoon, waxaana aayadda afartanaad loogu metelay boqorka koonfureed, masduulaagga, boqorka woqooyi, bahalka, gaadhifardoodka, fardooleyda, iyo maraakiibtuna waa nebiga beenta ah. Saddexda sadar ee ka bilaabma aayadda tobnaad ilaa saddex iyo labaatanaad waxay matalayaan saddexda quwadood ee ku jira taariikhda qarsoon ee aayadda afartanaad, kuwaas oo aan wax ka badnayn ama ka yarayn sawir-socod joogto ah oo ka turjumaya saddexda mawduuc ee lagu metelay taariikhda muuqata ee aayadda afartanaad.

Aayadda Koowaad

Aayadaha koowaad ilaa afraad waxay tilmaamayaan “wakhtiga dhammaadka” sannadkii 1989, iyo sidoo kale siddeedda madaxweyne ee Maraykanka laga bilaabo bartaas bilowga ah, kuna dhammaanaya madaxweynihii siddeedaad ee ugu dambeeya oo aad uga taajirsan. Aayadda afraad boqorkaasu wuxuu noqdaa boqorka dunida, sida uu u metelo Iskandarka Weyn, Boqor Axaab, tobanka boqor ee Muujintii toddoba iyo tobnaad, tobanka qabiil ee Sabuurradii saddex iyo siddeetnaad, iyo tobanka quruumood ee loo dhigay astaan dunida ah tallaabadii ugu horraysay ee axdigii Ilaah la galay Aabraam ee Bilowgii 15:18–21.

Aayadaha kow ilaa afar waxay matalaan taariikhda 1989 ilaa midowga saddex-geesoodka ah ee sharciga Axadda ku xusan aayadda afartan iyo kow, sidaas darteedna waxay la jaanqaadaan afarta taliye ee Roomaanka, silsiladda Makkabiyiinta, iyo saddexda dagaal ee ku jira aayadaha toban ilaa shan iyo toban, kuwaas oo wadajir ahaan u sameeya taariikhda qarsoon ee aayadda afartan.

Aayadaha shanaad ilaa sagaalaad waxay soo bandhigayaan xariiq nebiyadeed oo si qumman u metelaya taariikhda 538 ilaa 1798, waxayna bixiyaan macquulka taariikheed iyo kan nebiyadeed ee lagu fahmayo muhiimadda wakhtiga ugu dambaysta ee ku xusan aayadda afartanaad. Macquulkaas ayaa sharxaya aayadda tobnaad inay tahay aargoosiga taariikhda aayadaha shanaad ilaa sagaalaad, waxaana sidaas lagu qeexayaa macquulka 1989. Tani waxay ka dhigan tahay in aayadaha koowaad ilaa saddex iyo labaatanaad ee Daanyeel kow iyo tobnaad ay metelaan shan xariiq oo nebiyadeed kuwaas oo la jaanqaadaya taariikhda qarsoon ee aayadda afartanaad. Afarta aayadood ee ugu horreeya waxay ku saabsan yihiin Trump, madaxweynihii siddeedaad ee ka mid ah toddobada, kaas oo loo qoondeeyey inuu noqdo boqorka toban boqor ee boqortooyada toddobaad ee Muujintii toddoba iyo tobnaad.

Aayadaha shanaad ilaa tobnaad waxay tilmaamayaan taariikhda horseedday 1798 iyo sii socota ilaa 1989, taas oo ah taariikhda aayadda afartanaad. Aayadaha tobnaad ilaa shan iyo tobnaadna

waxay tilmaamayaan taariikh ka kooban saddex dagaal oo wakiillo ah, oo bilaabmay 1989, kii labaadna bilaabmay 2014; dabadeedna madaxweynihii ugu taajirsanaa ayaa istaagay 2015. Madaxweynihii ugu taajirsanaa waxaa la laayay 2020, 2022-na dagaalkii Raphia ayaa cirka isku shareeray; ka dibna madaxweynihii ugu taajirsanaa ayaa soo noqday 2024, 2025-na madaxa bahalka iyo madaxa sawirka bahalkaba labadaba waa la caleemo saaray.

Waxaan qodobadan ku sii wadi doonnaa maqaalka xiga.